

Pálóczi Horváth Ádám *Hol-mijának* negyedik darabjáról

Horváth Ádám műveinek rendszerszerű áttekintését már többször megkísérelte a magyarországi irodalomtörténet-írás, de összegző munkát nem sikerült alkotnia. A 20. század második felében egyedül Péterffy Ida vállalkozott Horváth életének és műveinek monografikus bemutatására.¹ Alighanem legjobb sikerült munkája a *Holmi* első kéziratán alapuló, a *Hunniás* megírását megelőző főbb életeseeményekhez kapcsolódó műismertetés lett.² A Horváth Ádám születésének 250. évfordulójára szervezett Pálóczi Horváth-konferencia szerteágazó előadásait olvasva nem szorul magyarázatra, milyen sokrétű életművel van dolgunk, illetve hogy Horváth kapcsán mennyi mindennel maradt adós az irodalomtörténet. A 2011-ben megjelent tanulmánykötet³ négy fő tematikai egységben közöl 27 tanulmányt: Horváth életrajzával és műveinek kiadásával kapcsolatos tanulmányokat, bölceleti irányú tanulmányokat, műelemzéseket és közköltészethez kapcsolódó írásokat.⁴ Ezen elemzések a legtöbb esetben több kérdést vetnek fel, mint amennyi válasszal szolgálnak, és arra is rávilágítanak, hogy az eszme-, művelődés-, zenetörténetnek és folklorisztikai kutatásnak (és azok metodológiáinak) legalább annyi dolga van még Horváth hagyatékával, mint az irodalomtörténetnek.

A legsürgetőbb feladat a szerteágazó szöveganyag rendszerezése s a rendszerezésből levonható tanulságokkal való elszámolás volna; különösen ami a töredékes recepciójú *Hol-mi*t illeti. A már kiadott *Hol-mi* szövegeinek újraolvasása, újraértelmezése, jegyzetelése segíti a korszak megértését; Horváth vers- és énekgyűjteményei hordozói és médiatörténeti tanúi annak az irodalmi létmódnak, reprezentánsai annak a kommunikációs csatornának, amelyben az orális hagyomány és az írásban terjedő irodalom kapcsolatba került egymással.⁵ A 18. század végén alakuló *irodalom* elsősorban archaikus, népi hagyatékként tekintett erre az orális örökségre. Mind Horváth dalgyűjtései, mind *Hol-mi* című, elegyesen válogatott vers- és dalgyűjteményei példaadó dokumentumai

¹ PÉTERFFY Ida, *Pálóczi Horváth Ádám Szántódon: Ismeretlen somogyi levelek, 1788–1789*, Bp., Panoráma, 1980 (Szántódi Füzetek, 1). Uő, *Horváth Ádám munkássága a „Hunniás” előtt*, Bp., Akadémiai, 1985. Uő, *Levelek Szántódról: Válogatás Pálóczi Horváth Ádám írásából (levelek, versek, prózai művek) 1787–1790*, Bp., Panoráma, 1984 (Szántódi füzetek, 8).

² PÉTERFFY Ida, *Horváth Ádám munkássága...*, i. m.

³ *Magyar Arión: Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, szerk. Csörsz Rumen István, HEGEDÜS Béla, Bp., reciti, 2011.

⁴ A tanulmánykötetről bővebben: MÉSZÁROS Gábor, „az örökkévalóságra valót elkészítettem...”, reciti, 2013. dec. 20. <http://reciti.hu/2013/1543>

⁵ Vö. Csörsz Rumen István, *Közköltészet – irodalom alatt, kultúrák fölött*, *Literatura*, 32(2006), 2. sz., 274–282.

a köztes költészet szóbeliség és írásbeliség közötti szűrő jellegének a 18. század végén, 19. század elején. Nem érdektelen egy ilyen hagyaték tanulsága, hiszen Horváth pályája és *Hol-mi* kötetei végigkísérik a magyar irodalom intézményrendszerének a kialakulását, mindazonáltal Horváth is egyike volt azoknak a szervezőegyeniségeknek, akik a korabeli irodalmi élet intézményesítésében részt vállaltak – Horváthnak reagálnia kellett az intézményesülésre, miközben alkalmi jellegű költészetében egy tradicionális irodalomfelfogáshoz igazodott. A nyilvános és privát használatú szövegek elegyének tanulmányozása termékeny lehet a kor irodalmi közegének rekonstruálásakor, műfaj történeti tanulságokat hozhat, a 2010-es Pálóczi Horváth Ádám-konferencia eredményeit kibővítve érdekes újdonságokkal kecsegtet.

Pálóczi Horváth *Hol-mi* című köteteinek és kéziratainak tanulmányozása abból a szempontból is a *közköltészet*-kutatáshoz kapcsolódhat, hogy műveiben éppúgy megtalálhatók a csoportos eseményekhez köthető, tipikus élethelyzetekre íródott alkalmi versek, ahogy az egyéni élmények gondolatiságát szerzői igényvel megformált költemények. A tanulmányomban bemutatott kézirat Horváth Ádám *Hol-mi*-köteteinek utolsó, kéziratot példány, Horváth műveinek olyan vegyesen válogatott gyűjteménye, amelynek java részét Horváth versei és dalai vagy általa átírt, továbbírt, applikált versek és dalok teszik ki. A csurgói kézirat sajtó alá rendezésére Écsy Ö. István tett kísérletet,⁶ azonban a szövegek java része nem került kiadásra, így Écsy szövegkiadása nem azonosítható a negyedik *Hol-mi*-vel, sem a kézirat szöveganyagán alapuló teljes szövegkiadásnak nem tekinthető. Écsy ismeretterjesztő kiadványt szerkesztett a kézirat szöveganyagából, és ezen oknál fogva a kézirattal való munka nem tekinthető befejezettnek.

A csurgói Pálóczi Horváth-kézirat és Horváth publikált Hol-mijai

A kézirat Sárközy István Somogy megyei alispán hagyatékából a Csurgói Református Gimnázium könyvtárában, K 241-es jelzet alatt található, címe: *HOLMI. Tom. III. us. Pro anno 1791.* A cím alatt más tintával, más kéz írása: „De ezekből sem abban, sem máshol fel nem találtatnak igen sok darabok.” A kézirat 205 számozott oldala között több számozatlan üres oldal van. A kézírásos kötet 89–92. lapján egy a *Hol-mi* negyedik része elé írt *praefatio* található:

Ez a negyedik tag Holmi: nyolcnak is kellene már lenni: azt fogják mondani, a' kik régi ígéretemre emlékeztetnek: igazán is mondják, de én arrul nem tehetek, hogy még csak negyedik; [...] Mennyin ment által a' Harmadik Holmi, míg világot láthatott; 's mikor már mindenem túl esett is, vallyon ditsekedhetik-e azzal a' kapóssággal a' mi meg volt neki ígérve, minekelőtte világra jött.

⁶ Pálóczi Horváth Ádám *Holmi-jának Negyedik Darabja*, szerk., bev. Écsy Ö. István, Csurgó, Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium, 1942. (A továbbiakban Écsy)

Az előbeszéd után 1799-es dátum áll. A kéziratos kötetben a legelső mű 1791-re,⁷ a legkésőbbi 1814-re⁸ datált. A kéziratban lejegyzett művek között található magyar és latin⁹ nyelvű vers, alkalmi vers, köszöntő, epitaphium, levél, dialógus, nyelvészeti értekezés, könyvtári jegyzés, dal, kotta, műfordítás.

A csurgói kézirat nem a tisztázott változata a *Hol-mi* negyedik részének, mindazonáltal cenzori példány¹⁰ nem áll rendelkezésünkre a kiadásra szánt IV. *Hol-mi*hoz, így annak rekonstruálásakor csak a jelen kéziratból indulhatok ki. Remélhetőleg a kéziratos kötettel való munka során közelebb kerülhetünk Pálóczi szerkesztési elképzeléseihöz, s az eredmények a korábbi *Hol-mi*-kéziratok áttekintésében is segítséget nyújthatnak. A *Hol-mik* kézíratainak¹¹ története egy különálló tanulmány tárgya lehet. A megjelent *Hol-mik*¹² rendszerezésével Tóth Barna részletesen foglalkozik szövegkiadásában.¹³ A szerkesztett kéziratok és a vegyes tartalmú kéziratok összevetésének az előbbi *Hol-mik* esetében van relevanciája, a negyediknél nem elsődleges, az említett cenzori példány hiánya miatt.

Úgy tűnik, Horváth művei nem állnak ellent a népi hagyomány formanyelvének, de talán pontosabb képet fest, ha úgy fogalmazok, hogy mivel Horváth megnyilatkozásaiban nem feltűnőek az irodalom öndefiniáló beidegződései, reflexió nélkül kerülhet

⁷ *Viennae* [?] 1791. 12-dik Januar a' Görög új esztendőkor, de egyszersmind a nápolyi Király születése napjára; mikorra volt rendelve a' Királyi szánkázás, de el nem sült. Megjelent: Écsy, 23.

⁸ A kézirat utolsó darabja egy Kazinczyhoz írott levél, amely megtalálható Kazinczy levelezésében: Kazinczy Ferenc Sipos Pálnak, Széphalom, 1814. január 31. = KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, kiad. VÁCZY János (a továbbiakban: KazLev), XI., Bp., 1901, 201–204.) [1814-es keltezéssel, az 1901-ben megjelenő XI. kötetben a 201–204. oldalon ez a levél van, száma azonban nem 1834., hanem 2586.]

⁹ Écsy a következőt mondja a latin nyelvű versek kapcsán: „Idegennyelvű írást ugyanis egyet sem vett fel Holmi-köteteibe Horváth Ádám...” Écsy, 14. Mindazonáltal a *Hol-mi* első kötetének 132. oldalán *Epithalamicum* címen olvasható a latin mű.

¹⁰ Pálóczi több helyen megemlíti a negyedik *Hol-mi*-t: *A Sz Lőrinczi Plebanus N. J. Dőry Úrnak* című, a kézirat 181–182. oldalán található versben, illetve Kazinczynak írott 1806-os levelében említi, hogy „a 4. *Hol-mi*, a Censura után sem kapott patronust” (Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferencnek, Nagybjom, 1806. június 24. = KazLev. IV., 204.), illetve egy 1814-es, szintén Kazinczyhoz írott levelében beszél a negyedik *Hol-miről* (Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferencnek, Nagybjom, 1814. július 12. = KazLev. XI., 465).

¹¹ *Hol-mi I.*: MTA Ktt K. 757/1; *Hol-mi II.*: MTA Ktt K. 757/2; *Hol-mi III.*: OSzK Ktt. Quart. Hung. 214.

¹² *Külömb-külömb-féle dolgokról írt külömb-külömb-féle Versek*, Mellyeket maga' régibb és újabb írásai-ból össze-szedett HORVÁTH Ádám, Pesth, Lettner József, 1788. (A továbbiakban: *Hol-mi I.*); *Külömb-külömb-féle dolgokról írt külömb-külömb-féle versek, és rész-szerént kötetlen folyó beszédek, II. darab*, egyszer-másszor írogatta, és most közre botsátja HORVÁTH Ádám, Győr, 1793. (A továbbiakban: *Hol-mi II.*); *Külömb-külömb-féle dolgokról írt Darab-versek. 'S rész szerént folyó beszédek: Harmadik darab*, mely-lyet maga' egyszer másszor írogatott munkájiból össze-szedett, és most közre botsát HORVÁTH Ádám, Pesten, Trattner Mátyás, 1792. (A továbbiakban: *Hol-mi III.*)

¹³ *Pálóczi Horváth Ádám Verses kiadványai (1787–1796)*, kiad. TÓTH Barna, a latin szövegeket ford. LENGYEL Réka, Bp.–Debrecen, Universitas Kiadó–Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015 (Régi Magyar Költők Tára XVIII. század, 16).

egymás mellé népies ízű alkalmi vers és a neoklasszicizmus által felelevenített mitológiai hagyományt átmozgató gondolati líra. Alkalmi versei a barokk hagyományba kapcsolódnak. Bíró Ferenc megjegyzi, hogy a mennyiségi mutatókat figyelembe véve nem Molnár Borbálát, hanem őt kell a szórakoztató vidéki poézis legsikeresebb művelőjének tartanunk.¹⁴ Számtalan verses köszöntőt írt: névnapit, farsangit, szüretit, epitaphiumot, költött házasságkötésre, keresztelőre vagy épp vadászatra, ettől függetlenül pedig verses leveleinek tömege maradt fenn. Horváth már miskolci hónapjai alatt írt alkalmi verseket, és 1788-tól kezdve állította össze *Hol-mi* című köteteit. Horváth első *Hol-mi*-jét Lengyel Antal ajánlásával jelentetheti meg, ezért verset ír hozzá, amely a második *Hol-mi* kötetindító műveként jelent meg. A harmadik kötetet Kazinczy Ferencnek ajánlotta, a tervbe vett negyediket pedig Czindery Pál emlékének akarta szentelni. Bíró szerint:

A füredi poéta és Csokonai között [...] van rokonság: mindkettőjük esetében olyan költőről van szó, akik műveikkel gyakran járultak hozzá az őket közvetlenül körülvevő közösségek szórakozásaihoz és ünnepeihez, de akik – ugyanakkor – a mindenkori olvasókra számítva is írtak, akik tehát biztosítani remélték a maguk számára a halhatatlanságot is. E kétirányú becsvágy a XVIII. század végén [...] a leglátványosabban és a legmagasabb szinten Horváth Ádámot jellemezte.¹⁵

Horváth Ádám és Csokonai egyszerre szókimondó és patetikus versei elterjednek a közköltészet közegeiben és részei lesznek a főrangúakhoz köthető reprezentatív alkalmaknak. Horváth *Hol-mi* című művei olyan hordozók, amelyekben reflexió nélkül váltják egymást az eltérő, egymástól élesen elütő regiszterek. A *Hol-mi I.* előszava jól megvilágítja, mi volt Horváth célja *Hol-mi* című gyűjteményeivel, valamint azt is, hogyan reprezentálja kompozíció nélküli munkáját:

„[...] én meg-vallom igazán; hogy ez nem annyira valamely előre fel-tett különös nagy haszonra, mint mulatságra és idő töltésre-való. [...] csak azt akarom hát mondani, hogy nem volt tzéлом vagy az, hogy a' javával a' rosszát meg-sáfrányozzam, és így azoknak kedvellésére akár kit-is osztönözze; vagy az hogy a' nevetséges Elegiák, Hymnusok, Énekek, közé egy két valamire-való dolgot azért szúrtam vólna-bé, mintha az egész tréfát Szent Tzélből írtam vólna: egyszóval, 'sákbán matskát nem árulok, hanem minden Vers-Darabot, a' maga matériájához illő tzélből írtam, és most régibb és újabb írásaimból öszveszedgetvén, önként, minden rend nélkül könyv'-formába öntöttem, [...] a' Szép és jó rendnek meg-tartása igen illett vólna: de én azt itt meg nem tarthattam, mind azért: mivel ollyan különbözők a' matériák, hogy egymás után tsak igen egy formann illenek, és így itt a' rendtelenség leg-jóbb rend; mind azért, a' mi már mentségemre egyenesebben tartozik, hogy én ezeket a' Vers-Darabokat, egyszer-mászsor 's imitt-amott írogattam, és a' mint ürességem engedte, 's a' mellyiket elébb kaptam, azt, és úgy írtam könyvbe. Nem lévén tzéлом eleinte ezen Holminek Világ eleibe-való botsátása (mivel többnyire tsak hirtelen, 's minden nagy gondolkodás nélkül-is íródtak.) [...]” *Hol-mi I.*, 7–8.

¹⁴ Bíró Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., Balassi, 1994, 306.

¹⁵ Bíró, *i. m.*, 380.

A *Hol-mi* negyedik részéről elvétve szól a hiányos Pálóczi Horváth-szakirodalom. Hegyi Ferenc 1939-es disszertációjában egyik lábjegyzésében jegyzi meg: „Volt egy negyedik, kéziratban maradt *Hol-mi* is, amely azonban elveszett, lappang”¹⁶ Hegyi véleménye az alkalmi versek és a csapongó témaválasztás kapcsán nem éppen a türelmes befogadóé: „Mivel a főcél leginkább az írásgyakorlás meg az oktatás volt, nem nagyon válogatott a témák közt, [...] a három Holmi, kevés kivétellel csupa ilyen fura tárgyú verszetből áll, mint a *Kevélyeségről*, *Bújaságról*, *A maga gyilkolásról*. Másutt meg a pokolról elmélkedik, hosszadalmas, unalmas moralizáló fejtegetésekben”¹⁷ Hegyi Ferenc megjegyzése nem is exponálhatná élesebben azt a befogadói hozzáállást, amelyet az elemzéssel és a kontextuális megközelítéssel kihüvelyezhető társadalom- és kultúrtörténeti tanulságok hidegen hagynak, azt az olvasásmódot, amely kizárólagosan esztétikai minőségekben érdekelt. Amikor Horváth a *Hol-mi I.* előszavában azt írja, hogy „nem volt tzelom vagy az, hogy a' javával a' rosszát meg-sáfrányozzam” vagy pedig „Nem lévén tzelom eleinte ezen Holminek Világ eleibe-való botsátása (mivel többnyire csak hirtelen, s minden nagy gondolkodás nélkül-is íródtak)”, akkor közvetlenül sajátos szerkesztési elveiről és írói módszeréről beszél, közvetve viszont irodalomszemléletét keretezi, az irodalom használatának egy narratíváját írja. Ha a rendelkezésre álló forrásanyag az irodalom használatáról érvényes megállapításokhoz vezethet, nem feltétlenül szükséges az esztétikai érdekeltségű, értékelő típusú irodalomtörténet eszköztárához nyúlni, s a nem kanonizált irodalom is termékeny kutatói alap lehet.¹⁸

Kérdéses, hogy Hegyi egy cenzúrázott negyedik *Hol-mira* gondolhatott-e vagy pedig a csurgói kézira utal a „negyedik, kéziratban maradt *Hol-mi*”? A csurgói kézirat olvasásakor az első adódó kérdés, hogy vajon Horváth mit és milyen kompozícióban szánt kiadásra. Horváth Ádám a nyomtatásban megjelent *Hol-miba* innen-onnan válogatta össze műveit. Az előszóban a következőket írja a máshol is megtalálható darabokról:

[...] talán már más Tag Holmimban egy vagy két darab ezen ide irottak közül meg találkoznék: mert ezeknek le írását Házamon kívül imitt amott végeztem; s a' Sajtó alá is nem hazul küldöm: hogy rendre meg nézegethetem volna a' többi holmit: ilyen ugyan talán csak kető

¹⁶ HEGYI Ferenc, *Pálóczi Horváth Ádám*, Debrecen, 1939 (Palaestra Calasanciana, 30.) 33.

¹⁷ *Uo.*

¹⁸ Vö. SZILÁGYI Márton, *Lisnyai Kálmán: Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai*, Bp., Argumentum, 2001 (Irodalomtörténeti Füzetek, 149). SZILÁGYI Márton, *Az irodalomtörténeti biográfiák hasznáról és használatáról: Egy készülő Csokonai-biográfia mikrotörténeti alapjai*, Sic Itur ad Astra, 20(2009), 59. sz., 19–47. SZILÁGYI Márton, *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Bp., Ráció 2014 (Ligatura). VÖLGYESI Orsolya, *Egy siker kudarca: Kuthy Lajos pályafutása*, Bp., Argumentum, 2007 (Irodalomtörténeti Füzetek, 163). BALOGH Piroska, *Törésvonalak metszésében: A pályarajz posztmodern, interdiszciplináris változata (Völgyesi Orsolya: Egy siker kudarca. Kuthy Lajos pályafutása)*, Sic Itur ad Astra, 20(2009), 59. sz., 289–295.

sem lessz; hanem némelly apró nyomtatványokbann 3 néha ujságokban szana-szét sok ki jött már ezekbül, de azokat hogy itt össze rakom önként és nem tévedésbül tselekszem.¹⁹

A kéziratban található 217 mű közül mindösszesen 6 mű²⁰ jelent meg a *Hol-mi* harmadik kötetében. Az *Ötödfélszáz Énekek*²¹ alapjául szolgáló kéziratokból összesen 37 mű olvasható a csurgói kéziratban.²² Néhány verset, amelyeket dalgyűjteményeibe is felvett, Csokonainak vagy Kazinczynak is továbbküldte. Ezen túl a kéziratba másolt levelek ismeretese a Csokonai- és Kazinczy-levelezésből.²³ Annak ellenére, hogy Horváth több olyan kéziratot gyűjteménybe is másolt művei közül, amelyeket aztán publikáltak (például az *Ötödfélszáz Énekek* alapjául szolgáló kéziratokba), még mindig csekély számú mű került nyilvánosság elé a negyedik *Hol-mi* kéziratából.

Écsy kiadványa és kompozíciós elképzelései

1942-ben Écsy Ödön István a Csurgói Könyvtár támogatásával, a csurgói iskola 150 éves fennállása, illetve a *Hol-mi III.* megjelenésének 150. évfordulója alkalmából adta ki a kéziratot művek egy részét. A teljességre Écsy csak annyiban törekedett, hogy a kiadványába megpróbált minden műcímet felvenni, viszont a szövegek jelentős része nem került sajtó alá. A 217 különféle írásból Écsy 47-et közölt, tehát a kéziratot kötetben szereplő művek egynegyedét sem.

Feleslegesnek ítélte a kézirat teljes sajtó alá rendezését, ekképpen a *Hol-mi IV.* inkább esetlegesen válogatott mutatvány a kézirat darabjaiból. A szerkesztő kihagyja a latin nyelvű és a trágár műveket,²⁴ amelyek „annyira pajzán tartalmú kis versezetek, hogy azok a nyomdafestéket alig bírják el”.²⁵ A pajzán témájú műveken kívül a már másutt megjelent szövegek sem kerültek bele a ’42-es kiadásba. Bevezetőjében indokolja a szelektálás elveit: szerinte maga Horváth sem vett fel a korábbi *Holmik*ba idegen nyelvű műveket, és „igyekezett kihagyni dévajabb hangú versezetit a nyomtatott

¹⁹ ÉCSY, 20–21.

²⁰ XXI. *Felséges Második József Császár Halálának...* = *Hol-mi III.*, 119.; XXII. *Hadik Fő-Hadi Vezér korporsójára...* = *Hol-mi III.*, 121.; XXIII. *Fels Második Leopold...* = *Hol-mi III.*, 123; XXIV. *Válasz egy jó Baráthoz a Baranyába* = *Hol-mi III.*, 125.; Dalok: XIII. *A Magyar Korona dítsekedése* = *Hol-mi III.*, 182.; XIV. *Czippus kiesebb, Páfus melegebb* = *Hol-mi III.*, 184.

²¹ *Ötödfélszáz Énekek*, PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM Dalgyűjteménye az 1813. Évből, szerk. BARTHA DÉNES, Kiss József, Bp., Akadémiai, 1953. (A továbbiakban *ÖÉ.*)

²² Vö. *ÖÉ.*

²³ Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferencnek, Petrikeresztúr, 1814. április 8. = *KazLev. XI.*, 323–331.; Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferencnek, 1801. szeptember 4. = *KazLev. XII.*, 67–73. és CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY, *Levelezés*, szerk. DEBRECZENI ATTILA, Bp., Akadémiai, 1999 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei): 12–15, 29–34, 411–412. (A továbbiakban: CSVMÖM, *Levelezés.*)

²⁴ Például: „A négysoros, gúnyos versecske annyira pajzán hangú, hogy a »rostán kiesett«. Még dévajabb hangú az utolsó, »Éva mit szeret« című.” ÉCSY, 58.

²⁵ *Uo.*, 14.

példányokból”.²⁶ Fő rendezési elve az „ahogy a költő ezt tette volna” elv; nem mondható azonban, hogy ehhez következetesen tartotta volna magát. Écsy jegyzetei nem tisztán textológiai jegyzetek, hanem azokban gyakran életrajzi, történeti adalékokat hoz. Écsy majdnem minden esetben megjegyzéseket tesz, jegyzeteket fűz a szövegekhez – Horváth szerkesztési elveiről is értekezik.²⁷ A versközlések előtti kommentárokból kitűnik, hogy sokszor pusztán a vers milyenségére hivatkozva nem közöl egy-egy gyengének minősített művet. Egyes szövegeket „közérdeklődésre nem tart igényt” magyarázattal hagy ki.

Écsy elmondja, hogy kiadványában szöveghűségre törekedett, és átírása apróbb hibáktól eltekintve pontos. Itt-ott a lapszéli jegyzetéről vagy a más tintával írt marginálisokról is említést tett,²⁸ a glosszákat azonban egy esetben sem veszi fel a kiadványába. A számos kiadatlan szöveg mellett tehát ez idáig a lapalji jegyzetek sem jelentek meg nyomtatásban.

Écsy szerint az 1792 után datált művek mind a negyedik részhez tartoznak. Feltevését valószínűleg arra alapozza – bár ezt nem indokolja –, hogy ha Pálóczi publikálni szeretne volna az 1792 előtt megjelent műveket, azt megtehetette volna a harmadik *Hol-mi*-ban. Az érv következetlenné látszik, hiszen nem egyértelmű, hogy amit a harmadik részbe nem vesz fel, azt a negyedikbe sem akarta volna.²⁹ Nem zárható ki, hogy Horváth ír valahol efféle szerkesztési elvről, egyelőre ennek nem találtam nyomát; a kéziratban nem említi, hogy felosztaná versgyűjteményét. Mindazonáltal a harmadik *Hol-mi*-ban sem időrendben követik egymást a művek,³⁰ inkább a tematika szerint kapcsolódnak össze, ha éppen összekapcsolódnak. Ugyanez elmondható a második *Hol-miről* is; az elsőben műveit csak elvéve datálja.

Écsy tehát valószínűleg kronológiai megfontolás alapján vetette fel a cezúrán alapuló kompozíciós elvet, mindazonáltal kötetének szerkezetét nem határozza meg, mindössze beszámol arról, hogy szerinte Horváth a kéziratot gyűjtemény 38. oldaláig

²⁶ *Uo.*

²⁷ „Ez a három versecske is mutatja azt, hogy a kéziratot kötet miként készült. Egyes papírdarabokra írhatta le Horváth a verseket s aztán utólag másolta be a könyvbe. Azért került egyszer-másszor több összetartozó darab egymás mellé, holott készülési idejük távol áll egymástól s időközben más verseket is írt, – melyek aztán előbb vagy később kerültek a kötet lapjaira.” *Uo.*, 55.

²⁸ *Vö. Uo.*, 25–26: „Az 5. levélen követi ezt »Sensus Carminis Hungaricus« latin prózai szöveg, más tollal és tintával. Ugyanennek a költeménynek latin fordítása.” – Ám közvetlenül ezután a kézirat 7. számozott oldalán más tintával beszúrt jegyzetekről már nem tesz említést.

²⁹ A kötet előszavában a következőket jegyzi meg, amelyek közvetve kapcsolatban állhatnak a kompozíció kérdésével: „A »negyedik *Holmi*« nyilván ezekből a verses és prózai darabokból került volna ki, melyek a praefatio előtt s után állanak a kéziratot könyvben. A legtöbb vers készítési ideje ugyanis a többi nyomtatott *Holmi* kiadása utáni évekre mutat. Ez »alkalmatosságokra írt« vegyes darabok tartalma is rokon a többi nyomtatott kötetével s így készültek azok is.” *Uo.*, 4. Écsy egyébként itt utal arra is, hogy a legfőbb érv, amely alapján Horváth kiadásra szánta a negyedik *Hol-mi*-t, az a kötet elé írt praefatio a 82. levélen: „[...] Ám a IV. kötet megjelenésére még bizton számított, különben nem írta volna meg hozzá az előszót, illetve bevezetőt” *Uo.*, 4.

³⁰ *Vö. XI., XII., XIII. vagy XVIII. XIX. XX. Hol-mi III.*

szánta a harmadik *Hol-mit*, és a művek, amelyek ezután következnének, mind a negyedik részt alkotnák. A kézirat 38. oldalán olvasható az első 1792 után született írás. Écsy 21 művet közöl a cezúra előtt, majd jegyzetében a következőt írja: „Ezzel a költeménnyel fejeződvén be a III. kötet, voltaképpen innen kezdődnek azok a versek, amiket bizonyosan a negyedik *Hol-miba* szánt a szerző”.³¹ Écsy a továbbiakban sem vesz fel mindent kiadványába, sőt az „első részben” helyet foglaló művekre aránytalanul nagyobb hangsúlyt fordított.³² Szerkesztési elvei gyenge lábakon állnak, de úgy tűnik, a munka utolsó harmadában azokhoz sem tartotta magát.

A kéziratban található egy cetli, amelyen 44 mű címe szerepel Horváth Ádám keze írásával. Én két üresen hagyott, számozatlan lap között találtam rá, de a 115. oldalon nyoma maradt a papíron, ott volt hosszabb ideig. A kézirat egyes művei keresztekkel vannak megjelölve, a keresztek más toll rajzolta, az a toll, amelyet Sárközy használt, ekképpen kevésbé valószínű, hogy Horváth jelölte volna meg a műveit. A cetlin szereplő művek mellett nem minden esetben van kereszt: tehát a cetli és a keresztek funkciója nem azonos. A kereszttel jelölt művek között van olyan, amelyet Horváth közölt valamelyik *Hol-mijában*, a cetlin szereplő címek között ellenben nincs. Nem tudom cáfolni, hogy a cetlin szereplő műcímek nem a negyedik darab *Hol-miban* közölni kívánt műcímek lennének.

Écsy említést tesz a cetliről,³³ de azon kívül, hogy egy költemény kihagyását indokolja vele, semmilyen más esetben nem tér vissza rá, s szerkesztési elveit sem támogatja vele. A felvetett szempont relevanciája kötetkompozícióját illetően igazolható lenne, ha kiadásában ahhoz tartotta volna magát. Écsy feltevése ugyanis az, hogy Horváth azon szerzeményeknek címeit gyűjtötte ki vagy azokat jelölte meg, amelyeket a *Hol-mi* negyedik részében publikálni akart.

³¹ Folytatja: „Hogy mégis felvettünk e könyvbe hús darabot az előző évről is, annak oka egyrészt az, hogy ismertetni kívántuk a kéziratot kötetet lehetőleg a maga egészében; másrészt, ahogy említettük, a többi kötet sajtó alá rendezésénél nem tartott sorrendet a szerző, hanem időrend nélkül, műfaji csoportosítás nélkül, sőt szántszándékkal vegyítve adta közre szerzeményeit; de meg Horváth a praefatióban is utal ilyesmire...” *Uo.*, 51.

³² Ha Écsy felosztását követjük, a kézirat első részében 36 művet találunk, amelyek szerinte nem a negyedik *Hol-mi*hoz tartoznak, ebből 21 mű olvasható Écsy kiadványában. Écsy összesen 47 művet közöl, a maradék 181-ből 26 művet.

³³ „[...] Horváth egy kis papírszeletkére írt címjegyzékben »Egy tsimbók epigramma« névvel jelöli őket. *Uo.*, 58; „[...] A költemény [ti. a bajomi iskola vizsgájára írott vers, amelynek címe olvashatatlan a kéziratban –Mészáros Gábor] különben nincs felvéve arra a kis darab papírra, mely a könyvben hever s melyre maga Horváth jegyezte fel a legtöbb e könyvben lévő darab címét, vagy kezdő sorát. Ha azt gondoljuk, hogy az itt feljegyzetteket válogatta ki a IV. Holmiban történő kiadásra, ha azt véljük, hogy a kereszttel jelzetteket – mert több vers a könyvben nagy + -tel van jelölve, – ez az oskola-vers sehogysé volt kiadásra szánva, mert sem a kis jegyzéken nem szerepel, se jelölve nincs” *Uo.*, 62.

Écsy kiadványában megjelent művek, szerkesztési következetlenségek

Écsy a helyi kultúrtörténet szempontjából érdekes iratokat adja ki *Hol-mi*-kiadványában. Jelenlegi filológiai ismereteink és textológiai kívánalmaink alapján a kiadás tökéletlen, noha akkor megfelelt a helyi iskolát fenntartó egyházmegye és az érdeklődők kultúrtörténeti elvárásainak. Részben Écsy *Hol-mi*-kiadványának szelektálási kérdéseire is válaszul szolgálhatna ezen egyházi és intézményi kívánalmak tanulmányozása, ennek részletes elemzésére azonban e tanulmányban nem vállalkozom.³⁴ A teljesség igénye nélkül emelek ki néhány szöveghelyet, amelyek Écsy kötetének hiányosságait mutatják, illetve egy majdani szövegkiadói munka során használható következtetésekhez vezethetnek.

Écsy Ö. István az *Előszó* után *Pálóczi Horváth Ádám életéről és somogyi tartózkodásáról* cím alatt irodalomtörténeti érdekességekről ír, és rövid áttekintést ad Horváth Ádám irodalmi tevékenységéről. A kézirat 89–92. lapján található előszót az irodalomtörténeti bevezető után illeszti be, majd megmagyarázza, miért tartotta logikusnak a Pálóczi *Praefatió*ját a kötet elején közölni.³⁵ Écsy a kéziratot első szövegéhez³⁶ fűzött jegyzetben a soron következő latin vers első két sorát adja tájékoztatásul, és 6–7 sorban összefoglalja a vers tartalmát. Zárógondolatként hozzáfűzi: „Itt-ott a Vergiliusi ecclógák hatása felismerhető e latin versben”.³⁷ A soron következő *Győztél Amor* kezdetű lakodalmi verset *II.* sorszámmal jelöli. Publikálja a gyermek Erdődy Lajos grófhhoz szóló levelet³⁸ a 35. oldalon, amely *A' Herkules Választására* című költemény megírásának körülményeit magyarázza. Écsy több helyütt leszögezte, hogy az előző *Hol-mik* szerkezete és tematikája alapján szerkeszti a negyedik részt;³⁹ ha ehhez teljes mértékben tartotta volna magát, e levélnek nem lett volna helye a kötetben, hiszen a Horváth által kiadott *Hol-mik*ba nem kerültek levelek. A kéziratban és Écsy kiadványában is

³⁴ Ugyanazon sorozatban, a *Csurgói Könyvtár* kiadványai között jelent meg a gimnáziumot fenntartó egyházmegye története, amelyben Écsy kiadványa is. Vö. БЕК Gergely, *A Belsősomogyi Református Egyházmegye története I–III.*, Kaposvár, Új-Somogy Nyomda, 1935; ТóTH Endre, *A Belsősomogyi Református Egyházmegye Mária Terézia korában*, Kaposvár, Új-Somogy Nyomda, 1940.

³⁵ „Horváth Ádám saját előbeszédét helyesnek tartottuk a könyv elejére tenni több okból. Először azért, mert maga is oda szánta és az előszónak itt is a helye. Másodsor, mert ebben – némileg eltérően a többi Holmi-kötetek bevezetőitől – nem annyira ajánlás van, mint inkább az érettebb költő bemutatkozása, véleményének, elveinek lefektetése” *Uo.*, 21.

³⁶ *Esső van: 's hol a' hó?* kezdetű újévi vers

³⁷ *Uo.*, 24.

³⁸ *Uo.*, 35–36.

³⁹ „...a könyv tartalmában nem tudunk pontosan ragaszkodni ahoz a sorrendhez, amit a Horváth-féle előszóból a »Negyedik Tag Holmi«-ra nézve következtetni lehet, – csak általánosságban követhetjük a »Holmi-rendezés« elveit. S valamint a szerző elnézést kér, hogy ha egy-két már másutt megjelent munkája ebbe is tudatosan, vagy véletlenül belekerült, – mi is ezt tesszük, részint, – mert a szerzőnek szándéka volt (mint soraiból látjuk) készakarva is felvenni egy-két más helyen megjelent írását, másrészt, – mert nekünk sem volt módunk s alkalmunk minden munkáját felkutatni, illetőleg áttekinteni, ami csak valaha szétszórtan megjelent” *Uo.*, 22.

egy *Költői versenyről* című szöveg következik a levél után, amelyből a szerkesztő csak részletet közöl, de jegyzeteiben nem említi azt.⁴⁰ A szubjektív szerkesztési elveket mutatja a 41. oldalon egy cím nélküli vershez írt kommentárja.⁴¹ Nem tűnik következetes szerkesztői magatartásnak, ahogyan a kiadásra szánt művek közül válogat, és kihagyásait indokolja.⁴² Szeitz Leó páter könyvéről írt öt pontból álló recenzióknak Écsy csak az első pontját közli.⁴³

A kéziratban soron következő Csokonaihoz írt verses levelet a kötet végén olvashatjuk,⁴⁴ egy Lósy Pál, a gimnázium új tanára beiktatásáról szóló szöveggel és a Sárközyhez írt levéllel együtt. Horváth *Aeneis*-fordításából csak az első néhány sort hozza nyilvánosságra. Az *Ember a nevünk* kezdetű verset nem vette fel kötetébe. Számot ad ugyan a más kézzel írt marginálisról: „3ik Darabban vagyon”, és azt is leírja, hogy abban nem találta meg. Horváth egyébként dalgyűjteményében közölte a költeményt, egy további versszakkal, amely politikai kontextusba helyezi a művet. A kézirat utolsó harmadába írt műveket csak hevenyészve sorolja, kihagyja a felsorolásból a *Búcsúzó, A' ... Korpádi Templomra.*, és a *Csokonai Mihály Sírköve* című verseket, mert azokat mint „somogyi és irodalmi érdekességű darabok” a 80–81. oldalon közli.

Úgy tűnik, Écsy megelégedett a helyi kultúrtörténet szempontjából érdekes írások közreadásával. A kötet utolsó harmadára egyáltalán nem fordított olyan figyelmet, mint az első két részre, s egyetlen érvet sem hoz fel, miért hunyt ki a figyelme. Eleinte igyekszik felsorolni az át nem írt műveket, azonban az indulók esetében már ez a törekvés is hiányzik, és közös cím alatt foglal össze néhány esetlegesen kiválasztott indulót.

A dalok és az Ötödfélszáz Énekek szövegközlései

Mindhárom nyomtatásban megjelent *Hol-mi* esetében külön szakaszba kerültek a dalok.⁴⁵ A csurgói kéziratban versek és dalok vegyesen fordulnak elő. A kéziratban

⁴⁰ Vö. *Uo.*, 36–38.

⁴¹ „Ezután cím nélküli versek következnek. Az elsőnél még a hely sincs megjelölve, hol kelt. Címe lehetne: »Erdődy Lajos grófnak névnapjára«” *Uo.*, 41.

⁴² „Ezt a dalt, illetve dalrészleteket követi a kötetben egy kisebb igényű, gyenge elmélkedő költemény, melynek szintén nincs felirata s Botfán kelt ugyanezen év » 16a. 7br.« (september), majd egy Pesten október 18-án készült pajzán szerelmes vers, mely a testi szerelem édességéről szól. Ezeket mellőzve rátérünk egy hosszabb verses elmélkedésre, mely Gvadányi-ízű korholása a magyartalan öltözködésnek. Címe nincsen” *Uo.*, 43. Ezután a verset minősíti: „A nem éppen kiváló verselésű költemény érdeme az a hazafias hév, mely erősen elragadta a szerzőt. Ezt mutatja a kapkodottan összedobált mondatok halmaza, a több helyen előforduló kifejezések egyik-másika, végül a lap alján az írás elváltozása és a közébe vágott tollból szerte freccsenő tintafoltok” *Uo.*, 46.

⁴³ „Bizony ez a recensio elég keményhangú kritikát tartalmaz. Mutatóul csak az 1. pontot idézzük” *Uo.*, 48.

⁴⁴ „A másik verses levél tartalmánál fogva a jelen kötetben hátrább kerül sorra, a befejező részben” *Uo.*, 53.

⁴⁵ A harmadik *Hol-mi* előszavában ír arról, hogy tervezi majd az énekek kottáinak közlését is: „Mind az első, mind a' második darab (írott) Holminek olvasása után, sokan, ki szemben ki mások által megintettek; hogy az Énekeknek nótáit is tennem közönségessé; mivel a' kik azokat különösebben kedvellik,

néhány éneklésre szánt szöveg mellett hangjegyek találhatók, amelyek közül egy kivétellel mind bekerült Écsy kötetébe. Az egyetlen kihagyást azzal magyarázza, hogy a kották „szöveg nélkül, magukban” állnak, és Écsy – indoklása szerint – nem tudta, milyen dalszöveghez kapcsolhatná. E helyen Écsy inkonzekvens életrajzi adalékként közli, hogy Pálóczi nem volt zeneértő.⁴⁶ Horváth számos dalt beleírt az *Ötödfélszáz Énekek* kézírataiba.⁴⁷ Horváth dalgyűjteményeiben, s ekképpen az *Ötödfélszáz Énekek* 1952-ben megjelenő szövegkiadásában ezek közül sok más címen, több vagy kevesebb versszakkal, esetleg más szövegváltozatban szerepel, mint az a csurgói kéziratban olvasható. Bartha Dénes és Kiss József munkájának alapos jegyzetelése számos értékes adattal szolgál a negyedik *Hol-mi* majdani kritikai kiadásához, és e kiadásban érdemes lesz jelölni, hogy az *ÖÉ*-ben milyen szövegváltozatban található az adott mű. Az *ÖÉ* szerkesztői átnézték Écsy kiadványát, a csurgói kéziratot azonban nem. A leggyakrabban az „Écsy eltérő címen említi, de nem közli” szöveg fordul elő. Azon művek közül, amelyeket Écsy csak megemlít, sok megjelent az *ÖÉ*-ben, azonban az *ÖÉ* szövegkiadói nem tudták összehasonlítani a negyedik *Hol-mi* kéziratában található dalszöveget a dalgyűjtemények szövegeivel.⁴⁸

Következtetések

Annak ellenére, hogy Horváth több olyan kéziratot gyűjteménybe is másolt művei közül, amelyeket aztán publikáltak (például az *ÖÉ* alapjául szolgáló kéziratokba), a csurgói kéziratból még mindig kevés mű került nyilvánosság elé. A kéziratban található 217 mű közül 6 mű jelent meg a *Hol-mi* harmadik kötetében, az *ÖÉ* alapjául szolgáló kéziratokban 37 mű, valamint néhány levél, vers vagy dal ismerhető Horváth Csokonaival és Kazinczyval folytatott levelezéseiből.

Écsy Ö. István kiadványa összesen 47 művet közöl, tehát a kéziratot kötetben olvasható írások egynegyedét sem. Kihagyja a latin nyelvű műveket, és a versek között esztétikai szempontok alapján szelektál, a helyi kultúrtörténet szempontjából érdekes

nem mulathatják magokat velek, úgy, a' mint akarnák: – meg-lesz az is talán, ha élek; még most sok okokra nézve nem lehet.” *A' jó szívű olvasóhoz [Előszó] = Hol-mi III., [I–II.]*

⁴⁶ „A fentebbi szomorú, dalszerű költemény után holmi egyszerű hangjegyek állanak minden egyéb jelzés nélkül. Horváth többször emlegeti, hogy bár ő a nótát igen kedveli és maga is szerez zenét dalaihoz, tulajdonképpen nem zeneértő. Csokonainak azt írja egy helyen, hogy leül ugyan néha a klavierhez, el is petyegtet rajta dallamokat, de sem a kótát nem ismeri jól, se nem tanult muzsikát” Écsy, 41.

⁴⁷ Úgy mint: *Ó és Új, mint-egy mint-egy Ötödfél-száz Énekek, ki magam csinálmányja, ki másé*, 1813-ban lezárt kézirat énekgyűjtemény, Kazinczy Klára jóvoltából az MTA könyvtárának tulajdonában; valamint a kézirat egy másik teljes példánya, amelyről az *ÖÉ* kritikai kiadása annyit tud, hogy „1870 táján Kolozsvárt, 1883-ban Pécsen volt magántulajdonban”, azonban pontos leírás nem áll rendelkezésre a kötet tartalmáról. 1944-ig az MTA könyvtárában őrizték az *Ötödfélszáz Énekek* harmadik, töredékes kéziratát, amely a *Magyar Árion* kéziratába volt bekötve.

⁴⁸ A *Hála légyen, hálát! lenyugszom...* kezdetű dalhoz például a következő jegyzetet fűzi: „Lehet, hogy a *Holmi IV. (Écsy) 79. 1.-n »Bordal. Tuss. 1807. szept. 29. Bajom.«* címen említett darab ezzel azonos...” *ÖÉ*, 855.

írásokat közli. A trágár verseket nem publikálja, és ismert okokból azok az *ÖÉ*-ben sem kerültek nyilvánosság elé. A feltűnő kiadói hiányosságok alapján elmondható, hogy Écsy 1942-es kiadásában önkényesen alkotta meg a *Hol-mi* negyedik részének kompozícióját. Hol szubjektív esztétikai elvek alapján szelektált, hol az esetlegesség alakította a választott művek sorát. Écsy jegyzeteiben életrajzi, történeti adalékokat közöl, amelyek hasznosak lehetnek a további munka során, a negyedik *Hol-mi* tartalmát illetően azonban nem következetes. Azon művek közül, amelyeket Écsy csak megemlít, sok megjelent az *ÖÉ*-ben, az *ÖÉ* szövegkiadói azonban nem hasonlították össze a negyedik *Hol-mi* kéziratában található dalszövegeket a dalgyűjtemények szövegeivel. Megfontolandó egy, a szövegeket eredeti formájukban közlő szövegkiadói metódus alkalmazása, mert az *ÖÉ* kritikai kiadásából kihagyott szöveghelyek közlése az *ÖÉ* jegyzetanyagához is további információkat közvetítené.

Mivel a szövegkiadás nem tekinthető elvégzett feladatnak, érdemes elgondolkozni Horváth kéziratos hagyatékának kritikai igényű feldolgozásán, amely csonkítások nélkül, a versek és dalok eredeti szövegét közölné, ekképpen új adatokat szolgáltatva, és figyelembe véve, hogy a cenzúra miképpen befolyásolta a kiadásra előkészített és a kézirat szövegváltozatokat, ugyanis Écsy kiadványa láthatóan nem végezte el hiánytalanul a csurgói kézirat feldolgozását, s a kiadvány messze nem tekinthető a kézirat kritikai igényű feldolgozásának. A kritikai feldolgozásra megvan a lehetőség, hiszen a kézirat rendelkezésre áll. Egy lehetséges kritikai kiadás a kéziratos példány teljes szöveganyagát közölné, figyelembe venné azonban a Horváth által előkészített negyedik *Hol-mi* kiadásának tervét is, és rekonstruálná a közölni kívánt versek rendjét. A rekonstrukció a *Hol-mik* kéziratot köteteivel való jövőbeli munka során is hasznos volna, hiszen kritikai igényű szövegkiadása ez idáig egyetlen kéziratot *Hol-minak* sem született.